

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Nyelvtudományi Doktori Iskola
Angol Nyelvészet Program

Ferenczy Judit

Rádiós hírek: nyelvtani és szövegszerkezeti jellemzők
Tézisek

Témavezető:
Dr. Kontra Miklós
a nyelvtudomány kandidátusa

Budapest
2002

1 A dolgozat létjogosultsága

Az írott és elektronikus sajtó számos tudományterület kutatási tárgyává vált az utóbbi évtizedekben: foglalkoztak vele a kultúrakutatás, a médiakutatás, a szemiotika, a filmkutatás stb. szakemberei. A nyelvészet területén a média nyelvének kutatása a diskurzus-analízis jól körülhatárolható részterületévé gyarapodott. A legnagyobb figyelmet mégis az írott sajtó, majd pedig a televízió kapta. A rádióval kevesebben foglalkoztak, eltekintve néhány egyébként jelentős munkától a rádió-interjúk (Heritage 1985, Heritage és Greatbatch 1991) valamint a betelefonálás rádió-műsorok természetéről (Hutchby 1996, 1999). Összességében véve sokan kutatták az információs médiát, de kevesen a *rádiós híreket*, illetve sokan foglalkoztak a rádió nyelvével általában, de kevesen a rádiós *hírekkel*.

Jelen munka háromféle szempontból hiánypótló:

Egyfelől a rádiós hírek nyelvtani jellemzőit kutatja, vagyis az utóbbi időben kissé elhanyagolt, mondat alatti szintekkel foglalkozik. Ez a vizsgálati szint a médiával kapcsolatosan lényegesen kevesebb figyelmet kapott a szakirodalomban, mint a mondat fölötti szint, kivéve néhány tanulmányt, mely például a függő beszéd hírekbeli szerepét elemezte (Nir és Roeh 1987), vagy a hírolvasók nyelvhasználatának fonológiai változóit kísérte figyelemmel (Bell 1984).

Másfelől a disszertáció egy sokat vitatott témát, a szóbeliség és írásbeliség ügyét tárgyalja. A média nyelve nagy kihívást jelent ebben a témában, de még azokban a munkákban is, melyek a rádió nyelvét a beszélt illetve írott nyelvi formák szempontjából vizsgálták (pl. Vagle 1991), a híreket egyértelműen az írott nyelv egyik megnyilvánulásának tekintették egy szóbeli médiumban. Jelen munka erősen megkérdőjelezi ezt a nézetet, és bizonyítékokkal szolgál arra, hogy a rádiós hírek igenis bírnak olyan tulajdonságokkal, melyek a beszélt nyelv felé közelítik azokat.

Harmadrészt, a szövegszintű vizsgálatok szintén az írott sajtóra koncentráltak (Van Dijk 1985, 1988; Bell 1991, 1998), azzal a helytálló, de kissé elnagyolt kitételrel, hogy egy olyan modell, mely a napilapok cikkeinek felépítését írja le, minden bizonnyal alkalmas a rádiós hírek jellemzésére is. Ez az észrevétel csak a felszínen felel meg a valóságnak: bizonyos írott szövegrészek fölöslegesnek bizonyulhatnak, és új szövegszerkezeti elemekre lehet szükség, hogy pontos leírását adjuk a rádiós híreknek. A disszertáció ezen problémáknak is utánajár.

A dolgozat célja ugyancsak háromrétű. Egyrészt a rádiós hírek főbb nyelvtani jellemzőit kívánja meghatározni. Másrészt számadatokat kíván felhozni annak megcáfolására, hogy a rádiós híreknek abszolút írott nyelvi jellegük lenne. Harmadrészt ki szeretné deríteni, miben különbözik a rádiós hírek szövegszerkezete az újságcikkekétől, illetve hogyan épülnek fel az azonos témával foglalkozó hírek. A dolgozat egy új modellel szolgál a rádiós hírek szövegszerkezetére vonatkozólag, és egy kiegészítő elemzési módszert is bemutat az azonos témával foglalkozó hírek vizsgálatára. A disszertáció a fenti célokat a hírek altípusaira is lebontja.

A dolgozat viszonylagos újszerűsége a korpusz-alapú megközelítésben áll: a következtetések egy nem túl nagy, mégis méretes, hozzávetőleg 49000 szavas adatbázison alapulnak. Egy korpusz-alapú eljárás lehetővé teszi, hogy a kutató vitathatatlan tényekkel támassza alá eredményeit – melyek vagy megfelelnek a kezdeti feltételezéseknek, vagy nem – és alkalmas arra, hogy egy regiszter sajátos jellemzőit kimutassa.

2 Kutatási kérdések

A disszertáció a következő négy kvantitatív és hat kvalitatív kérdésre keresi a választ:

- Melyek a rádiós hírek főbb nyelvtani jellemzői? Léteznek-e ezek között olyanok, melyek a rádiós híreket inkább a beszélt, mint az írott nyelvhez közelítik?
- Van-e a rádiós híreknek olyan tulajdonsága, mely megkülönbözteti minden más média-szövegtípustól?
- Különböznek-e a jelen dolgozat által meghatározott hírtípusok a beszélt illetve írott nyelv szempontjából?
- Különböznek-e a jelen dolgozat által meghatározott hírtípusok olyan mennyiségi mutatókban, mint hírhossz, mondatszám, mondathossz és a hírműsorban elfoglalt hely?

-
- Melyek a BBC-hírek témái?
 - Van-e kapcsolat egy hír témája és a hírműsorban elfoglalt helye között?
 - Hogyan változik a teljesen vagy részlegesen megismételt hírek helye a hírműsorban?

- Melyek a rádiós hírek szövegszerkezeti elemei? Érvényesek-e Van Dijk (1985, 1988) valamint Bell (1991, 1998) újságcikkekre kidolgozott modellei a rádiós hírek leírására?
- Milyen szövegszerkezeti kapcsolat van a "headline" és a hír között?
- Milyen szövegszerkezeti transzformációs technikák lépnek életbe a következő esetekben:
 - (a) amikor egy tudósítás később beépül egy hírbe?
 - (b) amikor egy hírt csak részlegesen ismételnék meg?
 - (c) amikor egy hosszú hírből rövid hír lesz?

3 Elméleti háttér és tudományos előzmények

A dolgozatnak ez a része a következőképpen épül föl: először is a média szakirodalmáról nyújt áttekintést (1. fejezet). Másodszor a szóbeliség és írásbeliség irodalmáról ad rövid összefoglalást (2. fejezet). A hátralévő elméleti részek összehasonlítási alapot kívánnak adni a rádiós hírek elemzéséhez: így egyfelől összefoglalják az írott sajtó (3. fejezet) és a kötetlen beszélgetések (4. fejezet) nyelvtani jellemzőit egy viszonylag új, korpusz-alapú leíró nyelvtan alapján (Biber és tsai 1999), másfelől bemutatják az újságcikkek szövegszerkezetét (5. fejezet) két modell alapján (Van Dijk 1988 és Bell 1991).

3.1 A média nyelvének megközelítései

A dolgozat a média-szakirodalom következő felosztását sugallja: (1) nem-nyelvészeti média-tanulmányok, (2) nyelvészeti, de nem a médiára kidolgozott rendszerek és (3) nyelvészeti média-megközelítések. Az első csoportba tartozik egyebek közt a Glasgow-i Egyetem Médiacsoportja valamint a Birmingham-i Kortárs Kultúra-kutatási Központ égisze alatt végzett munka a hetvenes évek második felében, mely megalapozott mindennemű kulturális, szociológiai és nyelvészeti szempontú médiakutatást. A második csoport olyan nyelvészeti munkákat foglal magában, melyeket nem kifejezetten a média kutatására fejlesztettek ki, de amelyeket mégis nagymértékben használtak a sajtó vizsgálata céljából. A harmadik csoport a médiaszövegek elemzésére kidolgozott, nyelvészeti szempontú munkákat gyűjti egybe, úm. kritikai nyelvészeti műveket (pl. Kress és Hodge 1979, Fowler és tsai 1979), a kritikai diskurzus-analízis jegyében született munkákat (pl. van Dijk 1993, 2001; Fairclough 1995a,b), valamint a

nem kritikai szemléletű nyelvészeti média-irodalmat (pl. Ferguson 1983, Bell 1984, Al-Shabab 1986 és részben Bell és Garrett szerk. 1998).

3.2 *A beszélt és írott nyelv megközelítései*

Napjainkra már – úgy tűnik – egyezsége jutottak a kutatók arra nézve, hogy a beszéd és az írás nem két különálló, egymástól független kategória, hanem egy skála két végpontja. Abban is egyetértenek a kutatók, hogy a “szóbeli” illetve “írásbeli” jelzők túlságosan leegyszerűsítik a képet: sokkal többről van itt szó, mint a felhasznált csatorna. Számos fogalompárral próbálták megnevezni a beszélt és írott nyelv eltéréseit, ú.m. tipikus beszéd illetve tipikus írás (Tannen 1982), előre kigondolt illetve spontán diskurzus (Ochs 1979), nyelvi fragmentáció illetve integráció, beleélés illetve távolságtartás (Chafe 1982) stb. Egyesek nem kevesebbet állítanak, mint hogy a beszélt/írott nyelvi megkülönböztetés teljességgel indokolatlan, helyette a tulajdonságok és nyelvi dimenziók egész rendszerét kell bevezetni, hogy a nyelv változatos használatát megragadjuk (Biber 1988). Ami az elektronikus sajtót illeti, úgy tartják, hogy a média megjelenésével egy új korszak, a “másodlagos szóbeliség” ideje kezdődött el, melyben a hagyományos beszélt/írott megkülönböztetés még kevésbé használható (Ong 1982, Lakoff 1982). A rádiós híreket mégis olyan nyelvi képződményként értékelték, mely – annak ellenére, hogy hallás utáni befogadásra szánták – szókincsbeli és szintaktikai jellemzőit tekintve az írott nyelvhez áll közelebb (Vagle 1991).

3.3 *Az újságcikkek és a kötetlen beszélgetések nyelvtani jellemzői*

Biber és tsai (1999) eredményei a következőképpen foglalhatók össze: mind az újságcikkekben, mind a kötetlen társalgásban a nyelvtani jellemzők annak megfelelően alakulnak, hogy milyen információt tartalmaznak, és milyen módon tálalják azokat.

Az információs média főleg aktuális eseményekkel, újonnan beállt állapotokkal, és ismert személyiségek cselekedeteivel és nyilatkozataival foglalkozik. Ennek okán az újságcikkek sok cselekvést és létezést kifejező igét, többszörösen jelzett főnevet és körülmény-határozót tartalmaz. Emellett az újságíró arra törekszik, hogy a lehető legtöbb információt sűrítse bele a lehető legrövidebb szövegbe, így tehát igen magas a tartalmas szavak aránya a nem-tartalmasakhoz képest, sok a hosszú mondat és szó szerkezet,

igen magas a főnevek, determinánsok, elöljárók, minőség- és származásjelzők, a cselekvőt elrejtő szenvedő szerkezetek és a ragozatlan mellékmondatok aránya.

A spontán társalgás gyakori témái a beszéd pillanatában zajló cselekvések, a társalgók vagy bármely harmadik személy cselekedetei, gondolatai és tulajdonságai. Innen a fizikai és mentális cselekvést kifejező igék, határozószók, körülményhatározók, egyszerű és folyamatos igei szerkezetek, méretre és korra utaló melléknevek kiterjedt használata. A beszélgetésekben gyakori a személyes állásfoglalás, ezért szintén magas az értékelő jelzők és a beszéd tárgyához való hozzáállást kifejező határozók. Az információ tárlása a társalgásokban lineáris, egyszerű szerkezetekben valósul meg, ezért alacsony a tartalmas szavak, a szenvedő szerkezetek, a ragozatlan mellékmondatok és az egyszerű, de sok bővítményt tartalmazó mondatok aránya, viszont sok a kötőszó, és a melléknevek jelzős illetve névszói állítmányi használatban egyaránt előfordulnak. A személyes beszélgetések interperszonális és helyzeti jellegűek, ezért kevés a "Melyik?" kérdésre válaszoló jelző, sok a névmás és a jelen idejű ige. Végül a társalgások során nincs idő megtervezni a mondanivalót, ezért sok benne a mondatszerkezetbe nem integrált anyag és a nem-köznyelvi forma.

3.4 Az újságcikkek szövegszerkezeti jellemzői

A dolgozatnak ez a része az írott sajtó szövegszerkezetére vonatkozó két legismertebb modellt veszi górcső alá. Az összehasonlításból kiviláglik, hogy Van Dijk (1985, 1988) "szociokognitív" és Bell (1991, 1998) "strukturális diskurzus-analízis" modellje nagy összhangban áll. Mindkét rendszer olyan szövegszerkezeti elemeket sorakoztat föl egy tipikus újságcikkben, mint *Absztrakt/Összefoglalás* (a "headline" és a "lead" együttese), *Főesemények*, *Következmények*, *Kontextus*, *Háttértörténet*, *Szóbeli reakciók*, *Várható események* és *Helyzetértékelés*. A két modell közti legnagyobb eltérés az, hogy Van Dijk rendszerét Bell egy *Forrásmegjelölés* kategóriával egészítette ki, mely az újságcikkben foglaltak egészére és részleteire külön-külön is vonatkozhat. Bell nagy hangsúlyt fektet még az újságcikkekben elmesélt történetek egyenetlen időkezelésére.

4 A rádiós hírek a jelen tanulmány tükrében

A disszertáció második része a rádiós hírekre vonatkozó kutatásaimat foglalja össze. A 6. fejezet az adatgyűjtési és feldolgozási eljárásokat mutatja be. A 7. fejezet a

kvantitatív, míg a 8. fejezet a kvalitatív vizsgálatok eredményeit közli. A 9. fejezet egy kiegészítő rendszert kínál egy rádióállomáson belül ugyanazzal a témával foglalkozó hírek elemzésére.

4.1 Adatok és módszerek

A jelen dolgozat céljaira összegyűjtött négy és fél órás korpusz a BBC Világszolgálatának ötperces reggeli és kétperces délutáni hírműsoraiból három héten át készített felvételekből gyűlt össze. Az egymás utáni napokon történő adatfelvétel lehetővé tette néhány kvalitatív kérdés megválaszolását, például az ugyanazon témával foglalkozó hírekben fellelhető átalakítások természetéről. A híreket szövegszerűen leírtam, ez mintegy 49000 szó terjedelmű adathalmazt eredményezett (452 hír). Az adatok viszonylag jól reprezentálják a BBC Világszolgálatának híryanagát, és – a BBC presztízsértékét és általánosan követendő példa-jellegét figyelembe véve – elmondható, hogy az eredmények általánosíthatóak a nyugati típusú közszolgálati rádiózásra.

Az adathalmazt a QTAG 3.01-es szófajelemző programnak vettem alá (Mason 2001/1994), melynek eredményeit szavanként ellenőriztem és szükség esetén ki is javítottam. A program néhány hiányosságát is pótoltam. A hírszöveget később kvalitatív módon elemeztem témák és szövegszerkezeti elemek szempontjából, és ugyanezen szempontok szerint összehasonlítottam a hírek egyes alfajait.

4.2 Kvantitatív eredmények – a kutatási kérdésekre adott válaszok

- Melyek a rádiós hírek főbb nyelvtani jellemzői? Léteznek-e ezek között olyanok, melyek a rádiós híreket inkább a beszélt, mint az írott nyelvhez közelítik?

Csakúgy, mint a sajtó általában, a rádiós hírek is ismert személyiségek cselekedeteivel foglalkoznak olyan megfogalmazásban, hogy a hallgatók könnyen azonosítani tudják a szereplőket. Ez a törekvés megmutatkozik a determinánsok és a melléknevekkel, elöljárós szerkezetekkel, melléknévi igeneves szerkezetekkel és mellékmondatokkal jelzett főnevek kiterjedt használatában. A korpusz leggyakoribb szavai ugyancsak tükrözik a rádiós híreknek azt a törekvését, hogy megadják az események körülményeit és mennyiségi jellemzőit. A leggyakoribb modális segédigék a jövő időre utalnak, minthogy a hírekben sokszor esik szó várható eseményekről.

Ugyancsak erős a hírekben az az igyekezet, hogy minél több információt osszanak meg hallgatóikkal minél rövidebb idő alatt. Ezért nagymértékben élnek a nyelvi integráció eszközeivel: hosszúak a mondatok, a főnévi és elöljárós szerkezetek, gyakoriak a többfunkciós birtokos szerkezetek, a főnév értékű igék (gerund) és a ragozatlan igealakok.

Mindebből következik, hogy a rádiós híreknek számos olyan jellemzőjük van, mely az írott nyelvezet sajátja, úm. a főnévi és elöljárós szerkezetek hossza és az igei aspektus, mely – ha nem egyszerű – inkább befejezett, mint folyamatos. Ezekben a tulajdonságokban a rádiós hírek hasonlítanak az írott sajtóhoz, más jellemzőkben azonban a beszélt nyelvvel mutatnak rokonságot:

- a tartalmas szavak arányában a nem-tartalmasakhoz képest a rádiós hírek az írott sajtó és a társalgások között áll;
- a rádiós hírek az átlagos főnév/ige arány szempontjából is (2,3 főnév igeenként) köztes helyet foglalnak el: az újságcikkekben ugyanez az arány 3-4 főnév igeenként, míg a kötetlen beszélgetésekben egy az egyhez;
- a mondatszintaxis egyes aspektusai szempontjából – pl. a ragozott és ragozatlan tagmondatok aránya, a mellé- és alárendelés aránya, a *hogy* kötőszó megőrzésének illetve elhagyásának aránya – a rádiós hírek közelebb állnak a beszélt, mint az írott nyelvhez;
- a módbeli segédigék egy típusa (*semi-auxiliary*) használatában a rádiós hírek különösen spontán beszéd-szerűek.

A fenti lista elég hosszú ahhoz, hogy megcáfolja azokat a korábbi vizsgálatokat, melyek szerint ez a rádiós műfaj az írás- illetve szóbeli nyelvi skála "írott" végpontján helyezkedik el.

- Van-e a rádiós híreknek olyan tulajdonsága, mely megkülönbözteti minden más média-szövegtípustól?

A disszertáció azonosított egy olyan nyelvtani jelenséget, mely – úgy tűnik – a rádiós hírekre különösen jellemző: a befejezett jelen használata az igei szerkezetekben. Ez a rádiós hírműsorok hangsúlyozott "jelenközelségével" lehet kapcsolatban. A

perfektív igei szerkezet iránti különös vonzalom a műfaj egyedi tulajdonságának bizonyult.

- Különböznek-e a jelen dolgozat által meghatározott hírtípusok a beszélt illetve írott nyelv szempontjából?

A rádiós alfajok mutattak némi különbséget az írott illetve beszélt nyelvi jelleg szempontjából: bizonyos nyelvtani elemek gyakoriságában a tudósítások közelebb állnak a kötetlen beszélgetésekhez, mint az újságcikkekhez. Ilyen elemek a névmások, kötőszók és határozószók.

- Különböznek-e a jelen dolgozat által meghatározott hírtípusok olyan mennyiségi mutatókban, mint hírhossz, mondatszám, mondathossz és hírműsorban elfoglalt hely?

A rövid (kétperces műorból származó) hírek kevesebb mondatot tartalmaznak a hosszú (ötperces műorbéli) híreknél, de ezek a mondatok nem rövidebbek. Nincs különbség a hírek számában műoronként: mind a két-, mind az ötperces kiadásokban az átlag hét hír.

Következésképpen elmondható, hogy a rádiós hírek számos lényeges hasonlóságot mutatnak a beszélt nyelvvel mind összességükben, mind pedig egyes alfajaikban, bár ez utóbbiakban a rokonság nem egyenlő mértékű.

4.3 Kvalitatív eredmények – a kutatási kérdésekre adott válaszok

- Melyek a BBC-hírek témái?

A BBC Világszolgálatának híreiben tizenkét témakört azonosítottam, melyek csökkenő sorrendje – a róluk szóló hírek száma szerint – a következő: törvényszéki ügyek, konfliktusok, gazdasági ügyek, érdekességek, természethez kapcsolódó, katonai, bevándorlási ügyek, tiltakozások, média-ügyek, választások, évfordulók és tudományos vívmányok. A BBC hírek témaszerkezetére vonatkozóan kidolgoztam egy modellt, melyben minden témakör témacsoportokra oszlik (ezeknek lehetnek alcsoportjaik), majd

a témacsoportok témákból állnak, melyek rendszerint altémákra bomlanak. A rendszer nem mindig érvényesül egyformán: nem minden témának vannak altémái; nem minden téma tartozik témacsoport alá, és ritkák a téma-alcsoportok. Ezek a látszólagos következetlenségek a média témakezelésének szerteágazó, bonyolult jellegéből fakadnak.

- Van-e kapcsolat egy hír témája és a hírműsorban elfoglalt helye között?

Abból az axiómából kiindulva, hogy egy témakörrel foglalkozó hírek száma annak fontosság-érzetére utal, úgy találtam, hogy a fontosság a hírek elhelyezkedésében is megmutatkozik: a fontosabb/gyakoribb témák előkelőbb helyezést nyernek el, és fordítva. E szabály alól csak az első hely kivétel: az ebbe a pozícióba kerülő hírek nem annyira a téma fontossága, mint annak frissessége miatt foglalják el ezt az előkelő helyet.

- Hogyan változik a teljesen vagy részlegesen megismételt hírek helye a hírműsorban?

Ha ugyanazt a témát többször is műsorra tűzik a BBC hírekben, az elhelyezkedésben a következő tendenciák mutatkoznak meg: a megismételt hírek fele ugyanazon a helyen hangzik el, mint az előző műsorban, valószínűleg azért, mert a téma fontosságérzete egyetlen nap során nem változik. A hírek egyharmada eggyel lejjebb csúszik: talán a szerkesztő úgy érzi, a hír veszített frissességéből azáltal, hogy előzőleg egyszer már elhangzott. A körülbelül egyötödnyi maradék feljebb mozdul. Ennek oka vagy abban keresendő, hogy egy előző hír kimaradt a sorból, vagy talán a szerkesztő bizonytalan a két egymás utáni hír fontossága felől, ezért az egyik kiadásban $a-b$, egy következőben pedig $b-a$ sorrendbe helyezi őket.

- Melyek a rádiós hírek szövegszerkezeti elemei? Érvényesek-e Van Dijk (1985, 1988) valamint Bell (1991, 1998) újságcikkekre kidolgozott modellei a rádiós hírek leírására?

A kutatás eredménye az, hogy bizonyos mértékig mindkét modell használható a rádiós hírek elemzésére. Azonban Bell *Forrásmegjelölés* kategóriája, mely hiányzik Van Dijk rendszeréből, nélkülözhetetlennek bizonyult, mivel ez a rádiós hírek leggyakoribb

szövegszerkezeti eleme. Néhány új alkategóriát is bevezettem (*Verbális főesemény*, *Jövőbeli (fő)esemény* és *Okok*), és kidolgoztam egy módosított modellt a rádiós hírek számára. Úgy találtam továbbá, hogy – az újságcikkektől eltérően – a "Lead" és a *Főesemény* a rádiós hírekben összeolvad, és hogy a "Lead"/*Főesemény* és a *Forrásmegjelölés* a hírek kötelező elemei. Ezeket többnyire a közelmúlt eseményei, a jelen helyzet leírása és esetleg egy értékelés egészíti ki. A régmúlttal vagy a bizonytalan jövővel foglalkozó szövegelemek a legritkébbak a hírekben.

- Milyen szövegszerkezeti kapcsolat van a "headline" és a hír között?

A vizsgálat azt jelezte, hogy a "headline" tetszőleges és nem szerves része a rádiós híreknek. A "headline"-ok csatolása bizonyos szabályokat követ: (a) ha a műsorban nincsenek tudósítások, az első három hír kap "headline"-t; (b) ha a műsorban vannak tudósítások, az azokat tartalmazó hírek kapnak "headline"-t; (c) a "headline"-ok sorrendje a hírek sorrendjét követi. A fenti szabályoktól való eltérés belső vagy külső tényezőknek tulajdonítható: belső tényezőnek számít a hír témája; külső tényező a hírműsor sugárzási ideje vagy egy időben közeli másik műsorhoz való viszonya. Szövegszerkezeti szempontból a "headline" összegzést nyújt a hír tartalmáról, és a benne rejlő információ kisebb-nagyobb átfedésben van a "lead"-ben foglaltakkal. Az átfedés mértéke egy olyan skálán helyezhető el, mely az információ-szegényedéstől az információ-megőrzésen keresztül a plusz illetve eltérő információ hozzáadásáig tart.

- Milyen szövegszerkezeti transzformációs technikák lépnek életbe a következő esetekben:

- (a) amikor egy tudósítás később beépül egy hírbe?
- (b) amikor egy hírt csak részlegesen ismételnék meg?
- (c) amikor egy hosszú hírből rövid hír lesz?

A szövegszerkezeti átalakítások két ellentétes, de gyakran egyszerre megnyilvánuló irányba mutatnak: az egyik az információ részleges elhagyása, a másik új információ hozzáadása felé tart. Középen találhatók azok a semleges esetek, amelyekben az információ-tartalom az ismételt hírekben ugyanaz. Úgy tűnik, a rádiós hír

magva a "lead"; minden egyéb szövegszerkezeti elem változtatásoknak lehet kitéve időkorlátok, az információ elérhetősége stb. miatt.

4.4 *Egy kiegészítő rendszer a rádiós hírek elemzésére*

A disszertáció utolsó részében javasolt új elemzési rendszer az ÖSSZSZÖVEG és a hozzátartozó ÖSSZTÉMA fogalmán alapul. Az ÖSSZSZÖVEG azon, egy rádióállomás által sugárzott hírek összességét jelenti, melyek ugyanahhoz az össztemához új információt adnak. ÖSSZTÉMA tehát az, amellyel több híren keresztül foglalkoznak, és amelynek különálló altémái vannak. Így például a BBC korpuszban összszövegnek számít a közeli fundamentalisták amerikai fogolytáborba szállításáról (egy össztemáról) szóló hírek együttese. Az összszöveg alapvetően elbeszélő jellegű; a fogolytáborról szóló összszöveg például tartalmazza az összes részletet az első húsz elítélt odaszállításától a táborban töltött első éjszakán át az emberjogi szervezetek aggodalmáig a táborbeli körülményeket illetően (ezek az össztema altémái). Az összszöveg tehát egy olyan szöveg, mely a téma első felbukkanásától annak utolsó tárgyalásáig íródik. A téma "fennforgásának" idejétől függően egy összszöveg hossza két hírtől potenciálisan végtelen számú hírig tarthat. A fenti összszöveget néhány szövegszerűséget vizsgáló elemzésnek vettem alá (pl. kohézió-, koherencia-vizsgálat), kimutatva jónéhány olyan tulajdonságot, melytől az összszöveg önálló szövegnek tekinthető, különösen ha elfogadjuk Halliday és Hasan nézetét (1976:1), hogy a textualitás nem abszolút, hanem viszonylagos kategória.

Úgy tűnik, az összszöveg fogalma nemcsak a rádiós hírekre vonatkozhat, hanem más nyelvi jelenségekre is kiterjeszhető. Az azonos témával foglalkozó levél-, elektronikus levél- és SMS-váltások, az orvos és beteg között egy betegség meggyógyításáig tartó vizsgálatok, egy üzlet megkötéséig tartó megbeszélések, egy szakdolgozat megírásáig tartó tanár-diák konzultációk, egy szemeszternyi felsőoktatási előadássorozat mind-mind lehetséges példák az összszövegre. A fogalom helytállóságát azonban csak további kutatás bizonyíthatja be.

4.5 *Az alkalmazott módszerek értékelése*

A kvantitatív és kvalitatív módszerek kombinációja hasznosnak bizonyult: az egyik fajta módszerrel nyert eredményeket a másik fajta eljárással kapott adatok

megerősítették vagy kiegészítették. Például a szófajelemző program és a szógyakorisági számítások mennyiségi módszerekkel mutatták ki a rádiós hírek egyedi jellemzőjét: a befejezett jelen kiterjedt használatát. Azt azonban csak a minőségi vizsgálat mutathatta meg, hogyan is használják a befejezett jelent a rádiós hírekben: hogy ez az igealak a "lead" szövegrész sajátja, míg a hír további részében a szerkesztők áttérnek az egyszerű múlt használatára. Vagy egy másik példa: a BBC korpusz legfontosabb témáit minőségi módszerrel (téma-meghatározásával), majd mennyiségi eljárással (a téma-előfordulás gyakorisági vizsgálatával) határoztam meg. Továbbá a szógyakorisági vizsgálat megerősítette a szövegszerkezeti elemzés eredményeit: az, hogy a BBC korpusz legtöbbször használta az igét a *mond*, összecseng azzal, hogy a leggyakoribb szövegszerkezeti elem a *Forrásmegjelölés*.

5 További kutatási irányok

A jelen disszertáció a következő irányokban terjeszthető ki:

- A befejezett jelen mellett milyen más, csak a rádiós hírekre jellemző tulajdonsága van a műfajnak? Egyik válasz erre a kérdésre a többfunkciós birtokos szerkezet lehet.
- A jelen disszertáció eredményei, melyek egy nagy presztízsű közszolgálati rádió hírein alapulnak, érvényesek-e a kereskedelmi rádiós hírekre is?
- Használható fogalom-e az "összszöveg", van-e kísérleti alapja? Valóban egyazon szövegnek érzik-e a befogadók az összszöveget? Ha nem, a fogalom érvényét veszti, bármilyen elegánsnak tűnne is.
- Mi az intonáció szerepe rádiós hírszövegben az ismert illetve új információ szempontjából (ld. Csölle, 1999)? Alátámasztja-e egy intonáció-alapú vizsgálat az összszöveg létét?
- Vannak-e szokásos formulák a rádiós hírekben, melyek ugyanúgy mondanak el hasonló eseményeket? Vajon ezek az "előre gyártott elemek" meghatározó jellegűek-e a műfajra nézve?
- Érvényesek-e az angol nyelvű sajtóra javasolt szövegszerkezeti modellek a magyar nyelvű információs sajtóra? Mutatnak-e a magyar rádiós hírek is beszélt nyelvi elemeket?
- Általánosítható-e az összszöveg fogalma más nyelvekre, például a magyarra is?

Hivatkozások:

Al-Shabab, O.S., 1986. *Organizational and Textual Structuring of Radio News Discourse in English and Arabic*. Unpublished PhD dissertation. Birmingham: The University of Aston in Birmingham. [Microfilm format]

Bell, A., 1984. 'Language style as audience design.' *Language in Society* 13/2: 145-204.

1991. *The Language of News Media*. Oxford UK and Cambridge MA: Blackwell

1998. 'The discourse structure of news stories.' In A. Bell and P. Garrett (eds.), *Approaches to Media Discourse*, London: Blackwell Publishers, 64-105.

Bell, A. and P. Garrett (eds.), 1998. *Approaches to Media Discourse*, London: Blackwell Publishers

Biber, D., 1988. *Variation across speech and writing*. Cambridge: Cambridge University Press

Biber, D, Johansson, S, Leech, G, Conrad, S, and Finegan, E., 1999. *Longman Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman

Chafe, W. L., 1982. 'Integration and involvement in speaking, writing, and oral literature.' In D. Tannen (ed.), *Spoken and Written Language: Exploring Orality and Literacy*, Norwood NJ: Ablex, 35-53.

Csölle, A., 1999. *Discourse cohesion in spoken English narratives*. Unpublished PhD dissertation. Budapest: Eötvös Loránd University

van Dijk, T.A., 1985. 'Structures of news in the press.' In T. A. van Dijk (ed.), *Discourse and Communication. New Approaches to the Analysis of Mass Media Discourse and Communication*. Berlin and New York: Walter de Gruyter, 69-93.

1988. *News as Discourse*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates

1993. 'Principles of critical discourse analysis.' *Discourse and Society* 4/2: 249-283.

2001. 'Critical discourse analysis.' In D. Schiffrin, D. Tannen and H. E. Hamilton (eds.), *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford, UK and Cambridge, MA: Blackwell, 352-371.

Fairclough, N., 1995a. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London and New York: Longman

1995b. *Media Discourse*. London: Arnold

Ferguson, C. A. 1983. 'Sports announcer talk: Syntactic aspects of register variation.' *Language in Society* 12: 153-172.

Fowler, R., Hodge, R., Kress, G. and T. Trew, 1979. *Language and Control*. London, Boston and Henley: Routledge and Kegan Paul

Halliday, M.A.K. and R. Hasan, 1976. *Cohesion in English*, London and New York: Longman

Heritage, J. 1985. 'Analysing news interviews: Aspects of the production of talk for an overhearing audience.' In T. A. van Dijk (ed.), *Handbook of Discourse Analysis. Vol. 3. Discourse and Dialogue*. London: Academic Press, 95-117.

Heritage, J. and D. Greatbatch, 1991. 'On the institutional character of institutional talk: The case of news interviews.' In D. Boden and D. H. Zimmerman (eds.), *Talk and Social Structure*, Berkeley: University of California Press, 93-137.

Hutchby, I., 1996. *Confrontation Talk: Arguments, Asymmetries, and Power on Talk Radio*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates

1999. 'Frame attunement and footing in the organisation of talk radio openings.' *Journal of Sociolinguistics* 3/1: 41-63.

Kress, G. and R. Hodge, 1979. *Language as Ideology*. London, Boston and Henley: Routledge and Kegan Paul

Lakoff, R. T., 1982. 'Some of my favorite writers are literate: the mingling of oral and literate strategies in written communication.' In D. Tannen (ed.), *Spoken and Written Language: Exploring Orality and Literacy*, Norwood NJ: Ablex, 239-260.

Mason, O., 2001/1994. QTAG 3.01. [A part-of-speech tagger].
URL <http://www.english.bham.ac.uk/staff/oliver/software/tagger/>

Nir, R. and I. Roeh, 1987. 'Declarative verbs on the radio news.' *Hebrew Computational Linguistics* 25: 19-30.

Ochs, E., 1979. 'Planned and unplanned discourse.' In T. Givón (ed.), *Syntax and Semantics. Vol. 12. Discourse and Syntax*, New York: Academic Press, 51-80.

Ong, W. J., 1982. *Orality and Literacy: The Technologizing of the Word*. London: Methuen

Tannen, D., 1982. 'The oral/literate continuum in discourse.' In D. Tannen (ed.), *Spoken and Written Language: Exploring Orality and Literacy*, Norwood, NJ: Ablex.1-16.

Vagle, W., 1991. 'Radio language – spoken or written?' *International Journal of Applied Linguistics* 1/1: 118-131.